

УДК 821.161.2

Тетяна СУШКЕВИЧ,
кандидат філологічних наук,
м. Житомир

«ПОЛІФОНІЯ» У ТЕКСТІ РОМАНУ «КОХАННЯ В СТИЛІ БАРОКО» В. ДАНИЛЕНКА

У статті на основі концепції Р. Барта про структуру міфу з'ясовується, що структура роману В. Даниленка «Кохання в стилі бароко» – це взаємозв'язок подвійного обрамлення, концептів-подій, котрі його наповнюють, і значення (межа між міфом і життям), що виникає внаслідок деформації смислу концептів у формі обрамлення. Констатується, що виявлені композиційні особливості досліджуваного тексту спричинюють його жанрову поліфонію.

Ключові слова: форма, концепт, значення, міф, сюжетна лінія, композиція, обрамлення.

Поліфонія в літературному тексті – це різноманіття гармонійно взаємопов'язаних художніх явищ. Якщо перекласти загальноповживану лексику пропонованого визначення на «мову літературознавства», то можна твердити, що гармонійність поєднання літературних явищ у межах тексту забезпечується його композицією.

Історичний факт, міф та форма квесту – це різнорідні явища, взаємозв'язок яких спостерігаємо у романі В. Даниленка «Кохання в стилі бароко». Твір вийшов друком 2009 року, а в численній кількості публікацій уже відмічено його композиційну особливість – форму кросворду. Однак більшість праць, у яких йдеться про прикметні ознаки твору, – це інтерв'ю з письменником [4; 6; 7; 8]. Роман у цілому аналізується та оцінюється в низці рецензій [11; 12], у яких через специфіку цього короткого жанру критики художні особливості тексту «Кохання в стилі бароко» не здобули глибшого обґрунтування. Твір В. Даниленка цікавить літературознавців як приклад постмодерністського роману в новелах [3].

Кількість наукових досліджень, присвячених детальному з'ясуванню композиційної специфіки «Кохання...», незначна, що зумовлено недавньою публікацією роману. Це свідчить про актуальність цієї студії, а її мета полягає в тому, щоби виявити особливості взаємозв'язку історичних фактів і міфу в композиції роману В. Даниленка «Кохання в стилі бароко».

Оскільки подальші міркування будуть стосуватися побудови обраного для дослідження твору, поєднання в його структурі якісно різних явищ, то слушною в цьому аспекті видається концепція Р. Барта про структуру міфу, на яку спираємося під час аналізу «Кохання...».

Р. Барт розглядає міф як вислів, повідомлення, котре може бути формою, способом означення і «значеннєвою єдністю» [2, с. 72]. На думку науковця, якщо йдеться про формальні прикмети явищ (вербальних чи візуальних) та їхні значення як про елементи структури цих явищ, то варто

звернутися до семіологічних студій. Р. Барт пропонує структуру міфу, спираючись на вчення Ф. де Соссюра про знак як посередник між означником та означуваним, і виділяє такі її елементи:

1) Смысл і форма (еквівалентні «означнику» за Ф. де Соссюром). Р. Барт вважає міф «вторинною семіологічною системою», бо він «виникає на основі первинної послідовності знаків, яка існує до нього» [2, с. 78]. Тому, якщо йдеться про міфологеми первинної послідовності знаків, то їх, на думку вченого, можемо називати смыслом. В іншому випадку, коли маємо міф на основі вторинної побудови знаків, міркуємо про нього як про форму, бо похідна форма міфу звучує, «збіднює» попередній смысл [2, с. 82].

2) Концепт (у соссюрівській термінології – «означуване») – конкретне поняття чи явище, «причина створення міфу» [2, с. 83]. Він завжди пов'язаний з певною ситуацією, що породжує міф.

3) Значення (подібне до «знаку» у Ф. де Соссюра). Наявність цього елемента в структурі міфу забезпечується подвійною функцією останнього: «одночасно позначати та повідомляти, навіювати та наказувати» [2, с. 81]. Значення міфу виникає через кореляцію форми і концепту.

Як уже зазначалося, і сам В. Даниленко [4], і, вочевидь, услід за ним критики [3, с. 9] відзначають, що форма «Кохання в стилі бароко» – кросворд. Однак побудова з ефектом гри-задачі спостерігається тільки в межах сюжетної лінії кохання між архітектором Валерієм Колядевичем і таємничою жінкою Юлією Маринчук. Водночас маємо ще дві сюжетні лінії, одна з яких – міфологічна (в ній головні персонажі – міфічні істоти з київських будинків) та обрамлює історію кохання Колядевича і Маринчук, інша – історична (оповіді на основі історичних фактів із життя історичних осіб), обрамлена сюжетною лінією кохання двох головних персонажів. У досліджуваному тексті спостерігається «пунктирна рамка» (за П. Баррі), бо історичні оповіді вбудовані в історію-обрамлення стосунків Колядевича і Маринчук, розповідь про які час від часу переривається зображенням оживлених істот, архітектурних елементів будинків. Такий композиційний прийом створює певні обмеження для сприйняття тексту [1, с. 280]. Таким чином, рецепція «Кохання в стилі бароко» ніби «ізолюється» від цілкового занурення у його пригодницьку чи історичну площину, створюючи сюжетну напругу.

В оригінальному композиційному рішенні обрамлення досліджуваного твору можна відмітити функцію, яку виконує текст у тексті (за Ю. Лотманом) [10, с. 156]. Історичні факти, котрі збирають архітектор і його супутниця, щоб розгадати кросворд, мають умовний характер, оскільки в них підкреслюються містичні обставини подій (наприклад, смерть О. Мурашка, причиною якої стала таємнича жінка у червоному капелюсі, чи фатальні стосунки В. Городецького із загадковою Юліаною та ін.), чим увиразнюють «реальність» подій із Колядевичем і Маринчук. Їх сюжетна лінія, у свою чергу, «оживлює» Медузу, атлантів, Горгулю та інших міфічних створін.

Враховуючи таку інтерпретацію композиції «Кохання в стилі бароко» і звертаючись до визначення Р. Бартом міфологічної форми, можемо твердити, що обидва обрамлення в тексті В. Даниленка – це вторинні системи знаків на основі первинного смислу, який у випадку з рамкою «Колядевич – Маринчук» становить історична сюжетна лінія, а щодо міфологічної лінії – стосунки архітектора й жінки. Отож «смісл (наразі історичні факти відносно до історії кохання та історія кохання відносно до міфологічної лінії. – Т. С.) втрачає власну значимість, але продовжує функціонувати, підживлюючи собою форму міфу (тобто названі лінії-обрамлення. – Т. С.)» [2, с. 82].

Значення, якого набуває композиційна форма «Кохання в стилі бароко», допоможе встановити виділення у тексті роману «концепту». Концепт, а точніше, концепти твору – це події трьох сюжетних ліній, бо вони конкретні, одночасно історичні (відбуваються у художньому часі та просторі) й інтенціональні (домислені та вигадані автором), їх зображення наповнює форму тексту [2, с. 83]. Так, Горгуля, Заплакана Вдова, брати Нечистюки, атланти почергово розповідають історію розгадування Валерієм Колядевичем і Юлією Маринчук архітектурного кросворду, що спонукає героїв знайомитися з історичними та водночас загадковими долями відомих киян, їхніх помешкань, містичних осередків Києва.

Я. Поліщук, аналізуючи композиційну рамку «Кохання в стилі бароко», зауважує: «Коли вже автор оживляє скульптурних потвор із фронтонів київських будинків, то мав би подбати про функціональність такого акту. Бо набір реакцій і дій, якими він їх наділив, є доволі-таки пересічним: чи то багатозначно зігхають, чи виходять розім'яти кості, чи, на крайній випадок, злітають на дах будинку» [11]. Т. Трофименко убачає в оживленні міфічних істот один із поширених прийомів створення в сюжеті атмосфери таємничості [12]. Щодо історичний подій у тексті «Кохання в стилі бароко» Я. Поліщук відзначає, що «більшість приватних історій, оповіджених автором, – конспективні сюжети, в яких годі шукати глибших психологічних мотивацій дій персонажів» [11]. Справді, основна сюжетна напруга твору В. Даниленка зосереджена на стосунках Колядевича і Маринчук та розгадуванні кросворду. У цій лінії неважко виділити основні елементи сюжету: зав'язка – пропозиція Юлії до архітектора розшифрувати загадки, пов'язані з архітектурою Києва; розвиток дії – спільний пошук персонажами відповідей на завдання кросворду; кульмінація – заповнені клітинки словесної гри; розв'язка – смерть Колядевича. У міфологічній лінії подієва основа слабша, бо персонажі переміщуються тільки в художньому просторі, а час лишається незмінним (одна ніч). Події з персонажами історичної лінії оформлені як вставні новели, тому є калейдоскопом сюжетів у тексті «Кохання в стилі бароко», котрі досягають своєї розв'язки, створюючи напругу в історії кохання головних персонажів.

Таким чином, через те, що спостерігаємо зміни часу та простору в сюжетній лінії стосунків Колядевича і Маринчук (доказом цього є названі

елементи сюжету), умотивовані ситуацією пошуку, можемо відмітити, що ця лінія має найбільше подієве навантаження (у ній або щодо неї зосереджуються художні засоби створення інтриги) і «зцементує» інші дві: «тридцять вісім розділів твору не розпадаються, як молекули в ядерному реакторі, а міцно тримаються купи, попри різноманітні вставні сюжети, що ними вони переповнені» [11].

Р. Барт зазначає, що «співвідношення між концептом і смислом у міфі є за своєю суттю співвідношенням деформації» [2, с. 87], тобто виникненням значення міфу. Оскільки формально-сміслові особливості «Кохання в стилі бароко» полягають у зображенні «пунктирних рамок» в композиції тексту, його концепт – подієва основа трьох сюжетних ліній, то, відповідно до структури міфу, запропонованої Р. Бартом, у досліджуваному творі смисл подій кожної сюжетної лінії має деформуватися в межах наступної сюжетної лінії та набувати при цьому іншого значення.

Основу роману В. Даниленка становить історія Києва, з якої романний текст склали окремі приватні факти біографії відомих киян, оповіді про міські осередки, наділені сакральним значенням, тобто та інформація, з котрою легко пов'язується містичний пласт. Наприклад, історичні відомості про будівництво церкви Миколи Притиска на Подолі художньо обгрунтовані твердженням: «Чи знав будівничий Михайло Крикун, що церква буде карати людей, які захочуть їй нашкодити? Він не тільки знав, а хотів цього» [5, с. 228]. Зображення того, як Колядевич і Маринчук дізнаються про біографію найбагатшого подільського купця кінця XIX ст. Смиха Лібермана від його привида, уже надає текстові містичного звучання. Таємничості додає ще й мовлення привида. Як і належить потойбічним істотам, він говорить загадками: «...я проникаю у сни давно померлих людей, у яких продовжують текти ці (підземні. – Т. С.) ріки» [5, с. 145].

У «Коханні в стилі бароко» історія набуває містичного значення. Вона деформується у міф, але вже на рівні сюжетної лінії про кохання Валерія та Юлії, бо саме на цих персонажів покладена функція дешифрувати значення історії, котре в їх часі перетворилося на загадки. Унаслідок зв'язків між смислом історичних сюжетів і концептами-подіями лінії кохання містифікуються стосунки архітектора та жінки. Так, Колядевич неодноразово зауважує: «... Не люблю, коли в спину дихає смерть» [5, с. 27] чи «Не знаю, як у тебе, а в мене таке передчуття, що як тільки я це розгадаю, все закінчиться або весіллям, або чимсь жахливим» [5, с. 225]. Ефект таємничості підсилюється розв'язкою сюжетної лінії кохання (Юлія Маринчук – подоба смерті Валерія Колядевича).

Перетворення історії кохання (сміслу концептів-подій з архітектором і жінкою) оформлюється в міф на рівні міфологічної сюжетної лінії, коли ці події переказуються фантастичними істотами з київських будинків. Водночас оповідь міфічних створінь суб'єктивізується, «оприроднюється», набуваючи реалістичності (тобто враження, що містичне розгадування

кросворду справді могло відбуватися). За Р. Бартом, міфологія знаходить свій ґрунт лише в історії і «не може виникнути з «природи» речей» [2, с. 73]. Тому в «Коханні в стилі бароко» Медуза, страждаючи від любові, воліє, щоб її називали Заплаканою Вдовою; в атлантів від постійного тримання балкону захворювання хребта; Горгуля стверджує, що «нещасна самотня жінка» [5, с. 62], а Повітруля їй докоряє, що вона «схожа на жінку, лише коли виставляє із води голий зад» [5, с. 62]. Міф у цій сюжетній лінії десакралізується.

Отже, зв'язки між формою подвійного обрамлення, смисловим навантаженням сюжетних ліній, їхніми концептами-подіями деформують історичні факти «Кохання в стилі бароко» та реалістичність стосунків між Колядевичем і Маринчук у міф, а міфологічну лінію твору «оживлюють», підкреслюючи, що між міфом і реальністю, між життям і смертю тонка межа. Таким є значення досліджуваного тексту, котре наповнює його композицію та художньо впорядковує подієву основу. З'ясоване під час дослідження формулювання близьке до запропонованого самим автором твору. В. Даниленко так пояснює ідею «Кохання в стилі бароко»: «І процес розгадування, і кохання чоловіка й жінки, і минуле, і сучасне в романі нагадують дивний сон. Зрештою, хіба наше життя не такий же дивний сон, який зникає в момент пробудження?» [8]. Названі особливості елементів структури «Кохання в стилі бароко» пов'язують історичні факти і міфологію в його композиції, що спостерігається в багатьох постмодерністських романах, у тексті В. Даниленка вони створюють жанрову «поліфонію», тобто гармонійне поєднання детективу, містичного та історичного романів з романом-кросвордом.

Література:

1. Баррі П. Вступ до теорії: літературознавство і культурологія / Пітер Баррі; пер. з англ. О. Погинайко. – К.: Смолоскип, 2008. – 360 с.
2. Барт Р. Міф сьогодні / Р. Барт // Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика / Р. Барт; пер. с фр. Г. Косикова. – М.: Прогресс, 1994. – С. 72-130.
3. Бровко О. Роман у новелах у сучасній українській літературі: структура та тенденції розвитку / О. Бровко // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – Луганськ, 2011. – № 3. – Ч. 1. – С. 6-13.
4. Даниленко В. В Києве до сих пор верят в ведьм и знают, как с ними бороться : [Електронний ресурс] / В. Даниленко, А. Лобановская // Левый берег. – 2009. – 25 октября. – Режим доступа: http://society.lb.ua/culture/2009/10/25/12008_vladimir_danilenko_v_kieve_html.
5. Даниленко В. Кохання в стилі бароко / В. Даниленко. – Львів: ЛА «Піраміда», 2009. – 300 с.
6. Даниленко В. Львів не впускає в себе чужинців : [Електронний ресурс] / В. Даниленко, Н. Дудко // Львівська ратуша. – 2009. – 26 грудня. – Режим доступу: http://ratusha.lviv.ua/v_danulenko.html.
7. Даниленко В. Письменник у політиці часто поводитьсь, як корова на льоду : [Електронний ресурс] / В. Даниленко, Ю. Стахівська. – Режим доступу: <http://litakcent.com/2012/09/24/volodymyr-danylenko-pysmennyk-u-polityci-chasto-povodytsja-jak-korova-na-lodu/>.

8. Даниленко В. Як нерв нації письменник завжди має говорити еліті й народу правду, навіть якщо її неприємно чути : [Електронний ресурс] / В. Даниленко, Н. Козачук. – Режим доступу: http://reporter.cv.ua/news/volodimir_danilenko_jak_nerv_naciji_pismennik_zavzhdi_mae_govoriti_eliti_j_narodupravdu_navit_jakshho_jiji_nepriemno_chuti/2010-02-04-26.
9. Лобановская А. Мистический кроссворд [Електронний ресурс] / А. Лобановская // День. – 2009. – 14 октября. – Режим доступа: <http://www.day.kiev.ua/ru/article/kultura/misticheskiy-krossvord>.
10. Лотман Ю. Текст в тексте / Ю. Лотман // Лотман Ю. Избранные статьи. В 3 т. Т. 1. Статьи по семиотике и топологии культуры / Ю. Лотман.– Таллин : Александра, 1992. – С. 148-160.
11. Поліщук Я. Київський бестіарій [Електронний ресурс] / Я. Поліщук. – Режим доступу: <http://litakcent.com/2009/12/11/kyjivskyj-bestiarij/>.
12. Трофименко Т. Володимир Даниленко. Містичний детектив з присмаком бурлеску [Електронний ресурс] / Т. Трофименко. – Режим доступу : http://artvertep.com/news/10404_Mistichnij+detektiv+z+prismakom+burlesku.html.
13. Шутяк Л. Будинки також мають таємниці [Електронний ресурс] / Л. Шутяк. – Режим доступу : <http://bukvoid.com.ua/events/konkurs/2010/05/22/200839.html>.

Т. Сушкевич. «Полифония» в тексте романа «Любовь в стиле барокко» В. Даниленко

В статье с помощью концепции Р. Барта о структуре мифа обосновывается, что структура романа В. Даниленко «Любовь в стиле барокко» – это взаимосвязь двойного обрамления, концептов-событий, которые его наполняют, и значения (граница между мифом и жизнью), которое появляется вследствие деформации смысла концептов в форме обрамления. Констатируется, что обнаруженные композиционные особенности исследуемого текста являются причиной его жанровой полифонии.

Ключевые слова: форма, концепт, значение, миф, сюжетная линия, композиция, обрамление.

T. Sushkevych. “Polyphony” in the Text of V. Danylenko’s Novel “Love in Baroque Style”

In the article on the basis of R. Bart’s concept about structure of myth is grounded that the structure of V. Danylenko’s novel “Love in Baroque Style” is an interrelation of the double frame, concepts of events that fill it, and the sense (the border between myth and life), arising as a result of deformation of the concept meanings in the frame form. It is noted that the discovered composite features of the considered text determine its genre polyphony.

Key words: form, concept, meaning, myth, storyline, composition, frame.